

IZSTOPAJOČE VEDENJE in PEDAGOŠKI ODZIVI

Uredila Alenka Kobolt

Zahvala

Brez sodelovanja več kot 2085 učiteljic in učiteljev ter vseh drugih pedagoških delavk in delavcev slovenskih osnovnih in podružničnih šol, šol s prilagojenim programom in srednjih šol, ki so svoje dragocene izkušnje delili z nami skozi odgovore na »Vprašalnik za učitelje in druge strokovne delavce« in »Vprašalnik za svetovalne delavce« v okviru ciljnega raziskovalnega projekta z naslovom **»Problemi inkluzivne obravnave vedenjsko izstopajočih, socialno in kulturno deprivilegiranih učencev in dijakov«** (nosilka Alenka Kobolt), velikega dela prispevkov, ki so umeščeni v to monografijo, ne bi bilo.

Hvala za razumevanje in vpogled v oblikovane prakse, vaša razmišljanja in pota, na katerih iščete drugačne odzive na izzive, ki jih prinaša pedagoško delo nasploh in posebej delo z ranljivimi skupinami učencev oziroma dijakov. Pa najsi so to učenci s posebnimi potrebami ali tisti, ki tako ali drugače izstopajo in vnašajo v šolski prostor drugačnost. Včasih so prav ti učenci za pedagoško okolje izzivalni, utrudljivi in naporni. Spet druge skupine ranljivih učencev so tihe, mirne, neopazne, nemoteče. A prav zato potrebne naše posebne pozornosti.

Raziskave, ki je podlaga večine prispevkov te knjige, pa ne bi bilo brez odločitve **Ministrstva za šolstvo in šport ter Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS)**, da finančno podpreta ta projekt.

Natis knjige pa je finančno podprla tudi **Javna Agencija za knjigo Republike Slovenije (JAK)**.

Hvala vsem.

Univerza v Ljubljani
Pedagoška fakulteta

IZSTOPAJOČE VEDENJE in PEDAGOŠKI ODZIVI

Uredila
Alenka Kobolt

Ljubljana, marec 2010

IZSTOPAJOČE VEDENJE in PEDAGOŠKI ODZIVI

<i>Uredila</i>	Alenka Kobolt
<i>Avtorji</i>	Alenka Kobolt, Bojana Caf, Irena Brenčič, Irena Lesar, Jana Rapuš Pavel, Kristina Pelc Zupančič, Mojca Peček Čuk, Uroš Metljak, Špela Potočnik, Tatjana Verbnik Dobnikar, Zdenka Cimermančič
<i>Recenzenta</i>	Bojan Dekleva in Cveta Razdevšek Pučko
<i>Lektorici</i>	Darka Podgoršek in Mojca Kositer
<i>Izdala in založila</i>	Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani
<i>Za založnika</i>	Janez Krek, dekan
<i>Oblikovanje in prelom</i>	Igor Cerar
<i>Oblikovanje naslovnice</i>	Eduardo Raon
<i>Naslovnica in likovne priloge</i>	delo učencev VIZ Frana Milčinskega Smlednik pod mentorstvom Slavka Zupana
<i>Tisk</i>	Tiskarna Littera picta d.o.o.
<i>Naklada</i>	500 izvodov

©2010 avtorji

Izdajo knjige je finančno podprla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

37.015.3(082)

IZSTOPAJOČE vedenje in pedagoški odzivi / [avtorji Alenka Kobolt ... et al.] ; uredila Alenka Kobolt. - Ljubljana : Pedagoška fakulteta, 2010

ISBN 978-961-253-047-1

1. Kobolt, Alenka
250372864

KAZALO VSEBINE

Besede urednice	1
<i>A. Kobolt</i>	
IZSTOPAJOČE VEDENJE, ŠOLA, DRUŽBENI KONTEKST	7
<i>I. Lesar</i>	
ANALIZA DISKURZOV IN RAZLIČNIH PARADIGEM NA PODROČJU »POSEBNEGA« ŠOLANJA	25
<i>A. Kobolt, K. Pelc Zupančič</i>	
OD INDIVIDUALNIH RAZLIK PREKO DRUGAČNOSTI DO PSIHO SOCIALNIH TEŽAV ALI URAVNOTEŽENEGA RAZVOJA	55
<i>U. Metljak, A. Kobolt, Š. Potočnik</i>	
NARAVA ČUSTVENIH, VEDENJSKIH IN SOCIALNIH TEŽAV SE IZMIKA DEFINICIJAM	87
<i>A. Kobolt</i>	
OBLIKE IN POGOSTOST MOTEČEGA VEDENJA TER RAZLOGI, KI JIH UČITELJI PRIPISUJEJO TAKEMU VEDENJU	115
<i>M. Peček Čuk, I. Lesar</i>	
UČITELJI O VEDENJSKIH REAKCIJAH IN UČNEM USPEHU UČENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI V REDNI OSNOVNI ŠOLI	165
<i>U. Metljak</i>	
INKLUZIVNI PRISTOP K ČUSTVENIM, VEDENJSKIM IN SOCIALNIM TEŽAVAM V OSNOVNI ŠOLI Z VIDIKA SVETOVALNIH DELAVCEV	209
<i>J. Rapaš Pavel</i>	
ZNAČILNOSTI DISCIPLINSKIH PROBLEMОВ IN ODZIVI UČITELJEV PRI DELU Z UČENCI S ČUSTVENIMI, VEDENJSKIMI IN SOCIALNIMI TEŽAVAMI	241

I. Brenčič

IZKUŠNJE UČITELJEV PRI DELU Z UČENCI S POSEBNIMI POTREBAMI V OSNOVNI ŠOLI	271
--	------------

A. Kobolt, Z. Čimermančič, J. Rapuš Pavel, T. Verbnik Dobnikar

IZKUŠNJE PRAKTIKOV PRI DELU Z USMERJENIMI UČENCI V OSNOVNI ŠOLI	299
--	------------

B. Caf

SAMOPREDSTAVITEV OTROKA S POSEBNIMI POTREBAMI IN NAČRTOVANE INTERVENCIJE	337
---	------------

Abstracts	361
------------------------	------------

Predstavitev avtoric in avtorja	371
--	------------

Stvarno kazalo	375
-----------------------------	------------

Imensko kazalo	379
-----------------------------	------------

Besede urednice –

razumeti izstopajoče vedenje je lažje, kot se nanj primerno odzvati

Področje usmerjanja in dela z učenci z različnimi primanjkljaji in ovirami je bilo v zadnjih desetih leta kar dobro raziskovalno pokrito. To potrjuje veliko število znanstvenih ali strokovnih in poljudnih prispevkov, ki jih na to temo najdemo v slovenskih publikacijah, zbornikih, revijah.

Nekoliko zapostavljena, tako z vidika raziskovanja kot pisanja, je pri nas tematika razumevanja in odzivanja na *izstopajoče, moteče vedenje učencev*, ki ima zelo raznolike vire, vzroke in dejavnike. Kar je v velikem nasprotju s tem, kar nam učiteljice in učitelji in drugi pedagoški delavci poročajo na različnih posvetih, izobraževanjih in tudi v drugih raziskavah. Ocenjujejo, da vedenja, ki motijo pedagoški proces, naraščajo ter da so oni sami premalo opremljeni, da bi se s tem spoprijemali. Tega se resda ni mogoče do podrobnosti naučiti, lahko pa pedagoški delavci in učenci oziroma dijaki vzajemno, na osnovi modelnega učenja in skupnega *sodelovanja* gradijo takšno šolsko klimo in takšne odnose, kjer se na izstopajoče vedenje odziva sistematično, resno in hkrati jasno ter odnosno občutljivo. To pomeni, da se odziva dosledno, usklajeno. Da vsak sodeluje v konfliktu sprejme svoj del so/odgovornosti. Tako učenec/dijak kot odrasli.

Še bolj pomembno je, da se oblikuje takšna *šolska klima*, v kateri najde svoj »prostor pod soncem šole« vsak učenec, da vsak najde področje, kjer lahko participira, najde in vzdržuje smisel v prizadevanju za šolski uspeh, izkusi sprejetost, četudi je tako ali drugače »drugačen«... S tem ne zagovarjam naivnega pogleda, da razredne skupnosti in šola kot celota niso konflikten prostor. Tudi družine niso tak prostor. Za obe lahko rečemo, da sta dobri, če odraščajočemu preko ponavljajočih se izkušenj pokažeta, dokažeta, ga naučita, da je konflikte mogoče *razreševati*. In s tem ne izgublja.

V nadaljevanju v nekaj stavkih predstavim posamezne prispevke, ki so bodisi pregledno teoretski bodisi empirični in so nastali z uporabo kvantitativnih ter kvalitativnih raziskovalnih pristopov.

Prvi prispevek z naslovom *IZSTOPAJOČE VEDENJE, ŠOLA, DRUŽBENI KONTEKST* se usmerja v analizo dejavnikov, ki vplivajo na odraščajočo generacijo v postmodernih družbah. Opozori na posledice tekmovalnosti in visokih standardov znanj in kriterijev tako kognitivne uspešnosti kot

dovoljenih vedenjskih kod, ki veljajo v rednih izobraževalnih oblikah vseh zahodnoevropskih družb. Usmeri se v analizo položaja ranljivih skupin v teh sistemih, spregovori pa tudi o nasprotujočih si pričakovanjih, ki jih različni družbeni akterji od izobraževanja pričakujejo(mo).

Prispevek z naslovom *ANALIZA DISKURZOV IN RAZLIČNIH PARADIGEM NA PODROČJU »POSEBNEGA« ŠOLANJA* išče odgovor na vprašanje, kakšen je vpliv konceptualizacije in formalizacije šolanja hendikepiranih na udejanjanje integracijskih ter inkluzivnih idej v vzgoji in izobraževanju. Soočenje diskurzivnih, paradigmatških in socioloških vidikov omogoča zanimiv vpogled v kompleksnost in raznolikost opredeljevanja šolanja, saj vsi ti vidiki močno vplivajo na iskanje rešitev za 'drugačnosti' učencev v vzgojno-izobraževalnih ustanovah.

Prispevek *OD INDIVIDUALNIH RAZLIK PREKO DRUGAČNOSTI DO PSIHO SOCIALNIH TEŽAV ALI URAVNOTEŽENEGA RAZVOJA* predstavi procese, ki se odvijajo v interakciji med posameznikovim razvojem, prehodom iz otroštva v mladostništvo, načine spoprijemanja z razvojnimi nalogami na eni ter pričakovanji, zahtevami in odzivi ožjega šolskega ter širšega socialnega okolja na drugi strani. Znotraj tega predstavi koncepte – samoregulacijo, spoprijemanje, socialno kompetenco, ranljivost na eni in odpornost na drugi strani.

Doslej predstavljena spoznanja poglobi prispevek z naslovom *NARAVA ČUSTVENIH, VEDENJSKIH IN SOCIALNIH TEŽAV SE IZMIKA DEFINICIJAM*, ki predstavi razumevanje čustvenih, vedenjskih in socialnih težav skozi različne optike in diskurze – medicinski pogled, diskurz simboličnega interakcionizma oziroma model socialnih interakcij ter sistemski in eko-sistemski pogled. Opozori na konfliktnost in družbeno umeščenost čustvenih in vedenjskih odzivov. Kljub nezadostnosti kategorij predstavi nekaj klasifikacijskih modelov kot okvirne zemljevide za razumevanje etioloških procesov nastajanja izstopajočih emocionalnih in vedenjskih odzivov.

Uvodnim teoretskim prispevkom sledijo tisti, ki *temeljijo na empiričnem raziskovanju in predstavljajo rezultate bodisi kvantitativnih ali kvalitativnih analiz* gradiva, pridobljenega v že omenjenem raziskovalnem projektu – *Problemi inkluzivne obravnave vedenjsko izstopajočih, socialno in kulturno deprivilegiranih učencev in dijakov* (ciljni raziskovalni projekt Ministrstva za šolstvo in šport ter Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), nosilka Alenka Kobolt).

Z izjemo enega prispevka. Gre za prispevek z naslovom »*Učitelji o vedenjskih reakcijah in učnem uspehu učencev s posebnimi potrebami v redni osnovni šoli*«, ki temelji na raziskovalnem projektu z naslovom *Pravičnost v izobraževalnih sistemih – primerjalni vidik*, temeljnem raziskovalnem projektu Ministrstva za šolstvo, znanost in šport, vodja projekta Mojca Peček.

Prispevek z naslovom *OBLIKE IN POGOSTOST MOTEČEGA VEDENJA TER RAZLOGI, KI JIH UČITELJI PRIPISUJEJO TAKEMU VEDENJU* predstavi prve empirične rezultate omenjenega ciljnega raziskovalnega projekta, v katerem je sodelovalo 2085 učiteljev v naših osnovnih in srednjih šolah. Predstavljeni so rezultati, ki ilustrirajo, katero vedenje učencev/dijakov je za učitelje najbolj moteče, kako pogosto se to vedenje v šolah pojavlja, kako učitelji ocenjujejo pojavljanje motečega vedenja glede na spol učencev. Predstavimo tudi rezultate o tem, kako učitelji razumejo razloge, ki vodijo v moteče vedenje učencev, in kakšne odzive so razvili kot odgovor na moteča vedenja učencev/dijakov.

Empirične rezultate projekta »Pravičnost v izobraževalnih sistemih – primerjalni vidik« predstavi prispevek z naslovom *UČITELJI O VEDENJSKIH REAKCIJAH IN UČNEM USPEHU UČENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI V REDNI OSNOVNI ŠOLI*. Avtorici ugotavljata, da obstajajo z vidika učiteljev razlike v vedenjskih reakcijah med običajnimi učenci in učenci s posebnimi potrebami. Učenci s posebnimi potrebami kot celota so manj konstruktivno storilni, socialno trdni, imajo slabšo samopodobo in več vedenjskih težav kot običajni učenci. Učenci s posebnimi potrebami dosegajo bistveno slabši učni uspeh kot običajni učenci, med njimi po boljšem učnem uspehu izstopajo gluhi in naglušni učenci, po slabšem pa učenci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja. Vedenjske reakcije, povezane s storilnostjo, pri učencih s posebnimi potrebami izstopajo kot pomembnejše kot pri običajnih učencih.

Pogled svetovalnih delavk in delavcev na delo z učenci s čustvenimi in vedenjskimi težavami v naših osnovnih šolah je opisan in razložen v prispevku z naslovom *INKLUZIVNI PRISTOP K ČUSTVENIM, VEDENJSKIM IN SOCIALNIM TEŽAVAM V OSNOVNI ŠOLI Z VIDIKA SVETOVALNIH DELAVCEV*. V raziskavo vključeni svetovalni delavci ugotavljajo, da številnim učencem ne znajo ustrezno pomagati. Poleg tega ima šola na mnoge od teh težav bolj malo vpliva (npr. domače okolje) ali pa zanje ni predviden čas oz. prostor v programu (delo z razredno skupnostjo). Raziskava o stališčih in izkušnjah svetovalnih delavcev o usmerjanju učencev s posebnimi potrebami kaže, da se med učenci, ki imajo veliko težav, usmerjeni

ne razlikujejo od tistih, ki niso usmerjeni v usmeritev čustvene in vedenjske motnje.

Izkušnje učiteljev pri delu z učenci, ki so usmerjeni kot učenci s čustvenimi in vedenjskimi težavami/motnjami, opiše prispevek z naslovom *ZNAČILNOSTI DISCIPLINSKIH PROBLEMОВ IN ODZIVI UČITELJEV PRI DELU Z UČENCI S ČUSTVENIMI, VEDENJSKIMI IN SOCIALNIMI TEŽAVAMI*. Rezultati kažejo, da učitelji agresivno vedenje navajajo kot temeljni disciplinski problem. Učinkovit odziv učitelja na disciplinske probleme je pogovor, ki poteka v *odnosu pozitivne naravnosti, doslednosti in sprejemanja učenca*. Tovrsten odziv se odrazi tudi v pozitivni samooceni uspešnosti dela učitelja. Ugotovitve opozorijo na pomen sodelovalnega odnosa, participacije učenca in staršev pri razreševanju težav, povezanih z agresivnim vedenjem.

O tem, kako osnovnošolski učitelji doživljajo delo z učenci s posebnimi potrebami, govori prispevek z naslovom *IZKUŠNJE UČITELJEV PRI DELU Z UČENCI S POSEBNIMI POTREBAMI V OSNOVNI ŠOLI*. Izsledki kažejo, da učitelji navajajo več pozitivnih izkušenj kot negativnih. Kažeta se naklonjenost in pozitiven odnos učiteljev do individualnega dela s temi učenci, predvsem sprejemajo in so zadovoljni, kadar je nasledek individualnega dela dober učni uspeh. Socialni in čustveni vidik sta manj pozitivno sprejeta. Najpogostejše negativne izkušnje, s katerimi se spoprijemajo učitelji pri delu s temi učenci, so skladno z zgoraj navedenim, da jih moti eksternalizirano, izstopajoče vedenje v razredu ter pasivnost otrok in nepripravljenost na šolsko delo. Pri tem poudarjajo svojo negotovost in nemoč.

Nasledek kvalitativnega raziskovalnega pristopa je prispevek, ki analizira izkušnje praktikov (socialnih pedagogin) s procesi usmerjanja in oblikovanja individualiziranih programov ter njihovega izvajanja in evalviranja – v sodelovanju z učenci, starši in drugimi strokovnimi člani izvedbenega tima. Prispevek nosi naslov *IZKUŠNJE PRAKTIKOV PRI DELU Z USMERJENIMI UČENCI V OSNOVNI ŠOLI*.

Monografijo sklene prispevek, ki prikaže študijo primera sodelovanja usmerjenega učenca in njegovih staršev pri načrtovanju in izvedbi individualizirane oblike pomoči. Naslov prispevka je *SAMOPREDSTAVITEV OTROKA S POSEBNIMI POTREBAMI IN NAČRTOVANE INTERVENCIJE*. Temelji na analizi uradne dokumentacije in samopredstavitve učenca, pridobljene na osnovi delno strukturiranega intervjuja. Iz analize obeh postopkov izhaja opredelitev podpornih in ogrožajočih dejavnikov v

otrokovem življenju in v njegovem okolju, na tej osnovi so opredeljeni načrt sodelovanja ter oblike podpore in pomoči otroku.

Uvod sklenem s poudarkom na misli, ki se pojavlja v različnih tekstih te monografije.

Zavedanje kompleksnosti nastajanja in ohranjanja izstopajočega vedenja nas kot pedagoške delavce na različnih ravneh izobraževanja zavezuje k občutljivemu pristopu:

- k vsakemu posameznemu otroku/mladostniku,
- k poskusu razumeti njegova občutja/čustva in iz njegovega vedenja izluščiti in razumeti dinamiko in razloge, ki to vedenje generirajo/spodbujajo,
- k samorefleksiji in prepoznavanju mehanizmov delovanja pedagoškega prostora/ustanove,
- k spreminjanju in razvoju klime pedagoških ustanov v smeri vključevanja/inkluzije in zavedanja procesov izključevanja, stigmatiziranja,
- k razumevanju dinamizmov in vzorcev izvirnega okolja – družine, vrstnikov, soseske,
- in zadnje, a ne najbolj nepomembno,
- h kritični presoji prevladujočih družbenih mehanizmov in potekov ter odnosov in antagonizmov, ki se odvijajo v evropskih in tudi našem šolskem sistemu.

Avtorice in avtor ter urednica si želimo, da bodo prispevki bralkam in bralcem spodbudili nove ideje, razmisleke in ravnanja ter da bodo odprli poti:

- k spreminjanju razumevanja izstopajočega vedenja,
- k bolj raznolikim odzivom in tenkočutnemu ravnanju z učenci/dijaki, ki so na ta ali oni način ovirani, deprivilegirani in/ali čustveno in vedenjsko izstopajoči,
- ne nazadnje tudi k premisleku odgovornih in vpletenih posameznikov/skupin in strokovnjakov različnih strok na pedagoškem področju o tem, kako bi veljajo že uveljavljene poti integracije učencev s posebnimi potrebami, v bodoče spreminjati, dopolnjevati.

Le na ta način bomo zmogli opuščati poti, ki so se v praksi izkazale za manj ustrezne, in uveljavljati takšne, ki omogočajo razvoj bolj inkluzivnih postopkov in bolj inkluzivne klime v šolskih prostorih. Ki so seveda zavezani

tudi doseganju učinkovitosti in prenosu znanj. A ne le kognitivnih znanj, tudi znanj, spretnosti, zmožnosti in veščin, povezanih z vzpostavljanjem in ohranjanjem medsebojnih odnosov. Ne le odnosov tekmovanja in primerjanja, ampak tudi odnosov skupnega dela, sodelovanja, sožitja in medsebojnega spoštovanja med izvajalci pedagoških procesov – učitelji in drugimi strokovnimi delavci ter tistimi, ki so jim ti procesi namenjeni, jih oblikujejo, zaznamujejo in v njih preživijo velik del svojega življenja – odraščajoči učenci/dijaki.

